

комунікації. В зв'язі з цим віртуальної слідует називать не любую личную страницу, а только те страницы, которые ведутся не от лица зафиксированного на ней пользователя.

Стоит отметить, что попытка фиксации и отсеивания активности виртуальных страниц представляется как одна из самых сложных не только для научного сообщества, но и многих специалистов, работающих с Сетью. Данная проблема носит системный характер и возникает не столько в попытках пользователей поэкспериментировать со своей идентичностью и предоставить приукрашенную информацию, сколько под влиянием коммерческих интересов и потребности информационного продвижения продуктов. Таким образом, практическая сторона исследований, которые стремятся проанализировать активные формы сетевой коммуникации, а также выявить корректность анализируемой информации, опирается на иерархическое представление понятия «виртуальное». Степень виртуальности в данном случае определяется тем, насколько информация, отраженная в виртуальной реальности, соответствует действительности.

Возрастающая деанонимизация процесса сетевой коммуникации на фоне развития социальных сетей в значительной степени способствовала социализации интернет-среды. Активное использование различных интернет-ресурсов для повседневного межличностного общения убедительно доказывает невозможность рассмотрения сетевой коммуникации как всецело виртуального процесса. В противном случае нам придется признать виртуальным любой тип удаленного общения. Вместе с тем специфика электронного способа общения предполагает высокую вероятность столкновения с информацией виртуальной, которая на практическом уровне исследования не может быть определена иначе, нежели через несоответствие предоставленной информации реальному субъекту или событию. Таким образом, делается попытка уйти от синонимичного отождествления понятий «виртуальной» и «компьютерно-опосредованной» коммуникации, смешение которых породило значительные терминологические и практически трудности в анализе интернет-среды.

Список использованных источников

1. Завьялова Зинаида Сергеевна, Кондратьева Ирина Владимировна, Гиниятова Елена Владимировна, Дикин Энн Коммуникативные трансформации социальных медиа // Известия ТПУ. – 2014. – №6. – С.87–93.
2. Иванов В. Ф. Массовая коммуникация: Монография / В. Ф. Иванов. – Киев: Академия Украинской Прессы, Центр Свободной Прессы, 2013. – 902 с.
3. Интернет–коммуникация как новая речевая формация: колл. монография / науч. ред. Т. Н. Колокольцева, О. В. Лутвинова. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2012. – 328 с.
4. Носов Н. А. Виртуальная психология. – Аграф, 2000. – Т.6.
5. Носов Н. А. Манифест виртуалистики / Н. А. Носов. – М.: Путь, 2001.
6. Флиер А. Я. Человек и культура: параметры сопряженности // Культура культуры. – 2015. – №2 (6). – С.89–104.
7. Хоружий С. С. Род или недород? Заметки к онтологии виртуальности // Вопросы философии. – 1997. – Т.6. – С.53–68.

References

1. Zav'jalova Zinaida Sergeevna, Kondrat'eva Irina Vladimirovna, Giniyatova Elena Vladimirovna, Dikin Jenn Kommunikativnye transformacii social'nyh media // Izvestija TPU. – 2014. – №6. – С.87–93.

2. Ivanov V. F. Massovaja kommunikacija: Monografija / V. F. Ivanov. – Kiev: Akademija Ukrainskoj Pressy, Centr Svobodnoj Pressy, 2013. – 902 s.

3. Internet–kommunikacija kak novaja rechevaja formacija: koll. monografija / nauch. red. T. N. Kolokol'ceva, O. V. Lutovinova. – M.: FLINTA: Nauka, 2012. – 328 s.

4. Nosov N. A. Virtual'naja psihologija. – Agraf, 2000. – T.6.

5. Nosov N. A. Manifest virtualistiki / N. A. Nosov. – M.: Put', 2001.

6. Flier A. Ja. Chelovek i kul'tura: parametry sopryazhennosti // Kul'tura kul'tury. – 2015. – №2 (6). – С.89–104.

7. Horuzhij S. S. Rod ili nedorod? Zametki k ontologii virtual'nosti // Voprosy filosofii. – 1997. – Т.6. – С.53–68.

Barkov D. Y., PhD student, Department of Philosophy, Kharkiv National University of Radio electronics (Ukraine, Kharkov), db2cont@gmail.com

The virtual approach problem in the network communication study

The article analyzes the main problems in the study of modern electronic web space based on the current approaches to network communication study. It reveals the negative aspects of the virtual approach domination to the study of various social processes taking place in the Internet framework. The article showcased the main disadvantages that consider the network communication as entirely virtual process, complicating both theoretical and practical study of the modern Internet. The article also highlights terminological difficulties created by the practice of using the concept of «virtual» as a defining term applicable to all the communication processes that occur through the use of computer technology. It showed that the modern development of the information technology functional possibilities contributes to increasing the networking deanonimization due to doubling of real social contacts and real data of the network profiles in the web space. In this regard, the necessity to overcome the practice of identifying the «computer-mediated» and «virtual» terms is substantiated in order to accurately reflecting and fixing processes that occur on the Internet.

Keywords: network communication, virtual reality, Internet, virtualization, social networks.

Барков Д. Ю., аспірант кафедри філософії, Харківський національний університет радіоелектроніки (Україна, Харків), db2cont@gmail.com

Проблема віртуального підходу у вивченні мережевої комунікації

Проаналізовано основні проблеми дослідження сучасного електронного інтернет-простору на базі існуючих підходів у вивченні мережевої комунікації. Виявлено негативні сторони домінування віртуального підходу у вивченні різних соціальних процесів, які проходять в рамках мережі Інтернет. Продемонстровано основні недоліки розгляду мережевої комунікації як цілком віртуального процесу, які ускладнюють як теоретичне, так і практичне дослідження сучасного Інтернету. Вистілюються термінологічні труднощі, які створює практика використання поняття «виртуальний» як визначального терміна, котрий застосовується до всіх комунікаційних процесів, що відбуваються за допомогою комп'ютерних технологій. Показано, що сучасний розвиток функціональних можливостей інформаційних технологій сприяє дедалі більшій деанонізації мережевого спілкування завдяки дублюванню реальних соціальних контактів у просторі мережі і паспортизації даних мережевих профілів. У зв'язку з цим обґрунтовується необхідність подолання практики отождествлення термінів «комп'ютерно-опосередкований» і «виртуальний» з метою більш точного відображення і фіксування процесів, що відбуваються в мережі Інтернет.

Ключові слова: мережева комунікація, віртуальна реальність, Інтернет, віртуалізація, соціальні мережі.

* * *

УДК 171+159.9.01

Баюжева А. О., викладач кафедри філософії факультету соціології і права, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» (Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

ОСОБИСТІТЬ В ЕПОХУ КРИЗИ ІДЕНТИЧНОСТІ

В епоху постмодерну і суспільства масового споживання поліаспектність, кризовість і проблемність ідентичності набули тривіальних ознак. Тотального поширення набула світлоглядно-аксіологічна мімікрія, імітація і симуляція – тобто патологічне бажання, намір здаватися кимось, а не бути ним, не відповідати змістовним, сутнісним, субстанційним ознакам.

Ключові слова: особистість, регламентні норми суспільної дійсності, механізми соціалізації, криза ідентичності, генезис індивідуального і суспільного буття.

Питання ідентичності індивіда, тобто його самототожності й самоідентифікації, здавна перебуває в полі зору філософії. Однак в часи античності та середньовіччя ідентичність не була проблематизована, не мала ознак феномена, вартого прискіпливої уваги і ґрунтовної рефлексії. Відповідно до тодішнього світо-розуміння, ідентичність володіла статусом атрибуту і навіть імперативу Космосу, Бога, природи та суспільства. Вона вважалася продуктом умов існування, котрі можна лише пізнати, але неможливо змінити. А якщо щось неможливо змінити, то це, за великим рахунком, – не проблема, а доля чи фатум; з таким «щось» треба змиритись, навчитися жити – і тільки.

Проблематизація ідентичності та розгляд її в якості самостійної філософської проблеми була здійснена в філософії Нового часу у вигляді питання про пошук підстави, які дозволяють індивіду залишатися самототожною особистістю, однією і тією ж в різні моменти біографії і за різних соціальних обставин, буттєвих реалій і життєвих викликів. Такою першо-основою була визнана самототожна свідомість, котра усвідомлює власну єдність і буттєвий суверенітет у різні часи на підставі пам'яті про пережиті моменти біографії. Розробка цієї тематики виразно простежується в працях Дж. Локка, Дж. Берклі, Д. Юма, Дж. Ст. Мілля, А. Сміта, І. Канта, Г. Гегеля, І. Фіхте.

Втім, максимальної гостроти ідентичність як дослідницька проблема соціальної філософії набула лише під егідою посткласичної філософії, яка відмовилася від доцільності розгляду даного концепту як «вродженої універсали», а натомість зосередила вістря уваги на багатоманітних аспектах її соціальної детермінованості. З'явилося декілька світоглядно-аксіологічних напрямів, котрі на підставі різного концептуального каркасу вибудували власні теорії ідентичності.

Серед чинників генерування ідентичності варто виокремити: ціннісний, цілепокладаючий, сенсожиттєвий, культурно-цивілізаційний, регіональний, мовний, етно-національний, конфесійний і навіть міфологічний.

Термін «ідентичність» увів до міждисциплінарного наукового обігу Е. Еріксон у 50-х роках ХХ століття. Смісловий контекст цього поняття пов'язаний із категоріями «тотожність» та «відмінність», а також із розгортанням дискурсів «інакшості», «автентичності», «Іншого».

Просторово-часовий аспект ідентифікації досліджується Ж. Бодрійяром, М. Фуко, Ж. Дельозом, Ф. Гваттарі, Е. Гідденсом, М. Кастельсом, М. Кітінгом. У працях Г. Кнабе, Г. Гусейнова та інших виявлено роль традицій у формуванні ідентичності. Комунікативні аспекти ідентифікації досліджуються Ю. Габермасом, Ж. Бодрійяром, М. Маклюеном, М. Кастельсом, Дж. Ваттімо, Е. Тоффлером. При осмисленні трансформаційної ролі глобалізації в житті суспільства і окремої людини використані концептуальні положення У. Бека, З. Баумана, Є. Бистрицького, Е. Гідденса, М. Кастельса, Ф. Х. Кессіді, В. Іноземцева, М. Льїна, С. Кримського, А. Урсула та інших.

Феномен ідентичності розглядається такими концептуальними напрямами, як психологія свідомості (У. Джеймс), психоаналіз (З. Фрейд, Е. Еріксон, А. Ватерман), гуманістична психологія (А. Маслоу, К. Роджерс), когнітивна психологія (Г. Теджфел, Д. Тернер).

Символічним інтеракціонізмом (Ч. Кулі, Дж. Мід) окреслена роль соціальних відносин у формуванні ідентичності та доведена її детермінованість соціальними умовами. У працях Дж. Міда ідентичність відрекондована діалогом, який народжується в результаті соціального досвіду. У теорії соціального конструктивізму (П. Бергер, Т. Лукман) ідентичність постає соціальним конструктом і результатом соціалізації особистості, а ідентичності людини перебуває в детермінативній залежності від конкретного суспільства. Крім того, соціальним конструктивізмом обґрунтовується бінарність ідентичності: в її структурі виокремлюються індивідуальний та соціальний рівні.

Ідентичність і проблема кризи ідентичності осмислена як результат культури пізнього модерну в дослідженнях К. Поппера, В. Гесле, А. Гідденса, Р. Баумайстера. Істотний внесок у розвиток концепції ідентичності зробили В. Соловйов, М. Лоський, М. Бахтін, Л. Виготський, С. Рубінштейн, Е. Ільєнков, І. Кон. Різні аспекти структурно-функціонального аналізу ідентичності репрезентовані працями В. Ядова та В. Агеєва. Питання колективної ідентичності стали предметом дослідження І. Биховського, Г. Кнабе, Л. Науменко. Проблематика цивілізаційної, національної та етнічної ідентичності набула концептуалізаційної виразності в працях Ю. Бромляя, Л. Дробіжевої, М. Хомякова, С. Хантінгтона.

Ідентичність, її кризовий стан і зв'язок із особистісним фактором досліджується багатьма сферами знань, кожній із яких притаманні предметно-інструментальні особливості та світоглядно-аксіологічні акценти. Зокрема, соціологічна традиція для окреслення ідентичності як набору певних ролей індивіда використовує не лише усталені поняття «ролей», «соціалізації» (Дж. Мід, Ч. Кулі), а й «ярлики/стигми» (І. Гоффман), «референтна група» (Р. Мертон), «очевидна» та «латентна ідентифікація» (А. Гоулднер), «позитивна ідентичність» (Г. Теджфел) тощо. Психоаналітична традиція розглядає ідентичність не лише у вигляді результату часткового ототожнення з образом «іншого» (З. Фрейд), а й як розчинення суспільством особистісної своєрідності (К. Г. Юнг), відчуження індивіда від своєї справжньої сутності (Ж. Лакан), аналіз властивого індивіду способу бути людиною (Л. Бінсвангер), відповідність дій індивіда визначальним викликам буттєвої дійсності (Р. Лейнг).

У філософії проблематика людської ідентичності вже традиційно осмислюється на підставі протиставлення тотожності та відмінності. Розгляд тотожності як характеристики людини є більш фундаментальним, ніж відмінність, і бере початок від Аристотеля. Подібне бачення цього аспекту характерне й для Августина Блаженого, який витлумачував безсмертну душу джерелом сталості й самототожності людини, а також для філософів Нового часу Р. Декарта, Дж. Локка, Д. Юма, І. Фіхте, Ф. Шеллінга, які наполягали на принциповості самототожності суб'єкта. У працях перерахованих вище філософів ідентичність ще не позиціонується як проблема: для постановки останньої знадобилося подолання «домінанти» тотожності. В результаті розбіжність почали інтерпретувати характеристикою, не менш значущою, ніж тотожність. Бачення відмінності як необхідної умови досягнення

тотожності людини характерне для праць М. Бахтіна, М. Гайдеггера, Е. Левінаса, Х. Ортеги-і-Гассета, П. Флоренського. Радикальному сумніву самототожність людини в її класичному розумінні піддається у працях Ж. Дельоза, Р. Барта, Ж. Дерріди, М. Фуко, К. Леві-Стросса, Ж. Бодрійяра.

Ще однією лінією дискурсу стосовно людської ідентичності є розгляд останньої як міри справжності буття людини. Висунувши ідею про принципову незавершеність становлення людини і її перманентної спрямованості до розкриття власної автентичності, філософи-екзистенціалісти (Н. Аббаньяно, М. Бубер, М. Гайдеггер, С. К'єркегор, Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, Х. Ортеги-і-Гассет, А. Камю, М. де Унамуно, К. Ясперс) зробили значний внесок у розробку проблеми ідентичності. Зосередженість екзистенційної філософії на проблемі ідентичності як автентичності людського буття була зумовлена працями Ф. Достоєвського, Ф. Ніцше, А. Бергсона, Г. Зіммеля, В. Дільтея, О. Шпенглера, Л. Клагеса, Т. Лессінга. На схожу проблематику (з'ясування умов розкриття автентичного «Я» людини) можна натрапити в працях П. Флоренського, М. Бердяєва, С. Франка, С. Булгакова, І. Ільїна, Л. Карсавіна, Л. Шестова, С. Трубецького, М. Лоського, а також більш пізніх працях М. Бахтіна, О. Лосева, М. Мамардашвілі.

У ХХ столітті значного поширення набула тема різних форм кризи ідентичності. Цей аспект порушувався в дослідженнях В. Гесле, З. Баумана, Е. Еріксона, Е. Фромма, В. Франкла, Ж. Бодрійяра, Г. Маркузе, Ж. Липовецьки.

Ідентичність – це тотожність, відповідність, співпадіння. Різні аспекти ідентичності тісно пов'язані із сутнісними ознаками суб'єкта й особистості. Вони так чи інакше співвідносяться з питаннями сутності людини, її природи і свободи, основ і меж людського буття, смислу і мети існування індивіда [8, с. 304–305].

Ідентичність – це репрезентація людиною свого внутрішнього світу. Справжня ідентичність передбачає внутрішню відповідність, сутнісну тотожність. Зовнішня ідентичність як подібність (схожість, видимість, імідж і т. ін.) за кількісно-формальними ознаками має бути когерентною, симетричною, сумірною і адекватною внутрішній ідентичності як сутнісній спорідненості, відповідності людини своїм сутнісним, якісно-змістовним ознакам.

Слід зазначити, що зовнішня ідентичність є нестійкою, ілюзорною і здебільшого помилковою, оскільки ґрунтується на зовнішньому отождоженні, уподібненні, наслідуванні. Вона принципово відчужена, дистанційована від аспекту сутнісної відповідності. Коли виникає невідповідність зовнішнього та внутрішнього, форми та змісту, вияву та сутності, то ідентифікаційний образ руйнується, настає період кризи ідентичності.

Також варто звернути увагу на те, що зовнішня ідентичність може бути виправдана лише в ситуації наслідування (імітації) заради пристосування (адаптації), якщо існує потреба імітувати щось істотне, значуще. При цьому слід мати на увазі, що стимуляційна гіпертрофія призводить до появи ідентифікаційного антипода.

Характерною ознакою сучасної людини є її істотна соціальна і психологічна дезадаптація. Це парадоксально

і закономірно водночас. Парадоксально, оскільки жорсткі механізми соціалізації чітко регламентують поведінкові алгоритми індивіда, в результаті чого – відповідно до канонів формальної логіки – мають бездоганно адаптувати його до соціальної дійсності. Що ж стосується закономірності такого стану речей, то вона детермінована прискороною динамікою суспільних змін, невизначеністю світогляду цінностей та ідеалів. Цілком закономірно, що наявний статус-кво зумовлює потребу концептуалізації і реалізації на практиці нових способів життєдіяльності як резерву варіативності індивідуальної і суспільної систем.

Водночас слід зауважити, що криза ідентичності не є чимось фатальним чи екстраординарним: вона віддзеркалює нормативний процес, який неухильно супроводжує кожен розвиток повноцінної суб'єктності індивідуального та надіндивідуального рівня. Становлення індивіда та суспільства – це послідовність подолання однієї кризи ідентичності та рух у напрямку наступної кризи. Однак атрибутивність і навіть імперативність криз ідентичності не означає доцільності їх ігнорування, нехтування ними: якщо кризові явища не подолані, то вони переходять у хронічну фазу, призводячи до функціональної ерозії і деструкції суб'єкта ідентичності, який може втратити ознаки суб'єктності й перетворитися на об'єкта ідентифікаційної процесуальності.

При вивченні механізмів ідентифікації індивідів в традиційному суспільстві ефективним дослідницьким інструментом постає структурно-семіотичний підхід (Клод Леві-Стросс, Ролан Барт, Жак Дерріда), який надає світоглядно-методологічну можливість оперувати суспільством як семіотичною системою, в яку вписані всі значущі об'єкти, в тому числі й індивіди. При вивченні особливостей ідентичності в індустріальному суспільстві застосовувалися методи соціальної феноменології, розроблені Едмундом Гуссерлем і Альфредом Шютцем, застосовані Пітером і Бріджит Бергер, Томасом Лукманом і Хансфредом Келнером у сфері демаркації рівнів реальності та виокремлення структур повсякденного буття.

При вивченні місця ідентичності в сучасному суспільстві доцільно скористатись до послугами теоретико-концептуальних положень парадигми «постсучасного» суспільства (З. Бауман, У. Бек, Д. Белл, П. Друкер, М. Кастельс, М. Маклюен, Е. Тоффлер, І. Ільїн, В. Іноземцев та інші).

На розуміння ідентичності цілком поширюється принцип розвитку, а діапазон такого розуміння істотно відрізняється залежно від історичної типології суспільств. Приміром, у традиційному суспільстві, орієнтованому на точне відтворення схем діяльності й способів типізації досвіду, ідентифікація індивіда розглядається як відповідність запропонованим ідеальним зразкам. Натомість в індустріальному суспільстві у зв'язку з ускладненням процесу соціального відтворення відбувся розкол єдиної соціальної реальності індивіда, що призвело до кризи ідентичності.

Особливістю процесу соціального відтворення в сучасному суспільстві, заснованому на прискоренні соціального процесу й ускладненні соціальних зв'язків, є прихід до зміну жорстким схемами нав'язування жорстко детермінованих моделей ідентичності, характерних

для попередніх типів суспільства, принципу варіативності, конструйованих та обраних ідентичностей [7, с. 120].

Філософія ХХ століття, переорієнтувавшись з суб'єктоцентризму на комунікативно-дискурсивне поле дослідження, акцентувала свою увагу на вивченні людини в її співвідношенні з середовищем, у якому та перебуває, а відтак – на питанні про формування самосвідомості людини в умовах комунікативного простору. В силу цих обставин виокремилось і набуло актуальності поняття «ідентичності». Воно почало означати систему цінностей, певну опорну точку світоглядних орієнтацій людини, позицію, яку людина проголошує, а також визнання іншими цієї позиції.

Оперування проблематикою ідентичності є інтерпретативним апіорі. Як відомо, герменевтика передбачає використання звичайних філософських методів (логічний, мовний та історичний аналіз, визначення передумов теорії, виявлення прихованих наслідків тощо), а також інтерпретацію концепту або теоретичної моделі з точки зору людського досвіду як критеріально визначальної зовнішньої інстанції. Герменевтичне дослідження наділяє теоретичну модель сенсом для людського досвіду, а відтак воно цілком придатне для виконання завдань соціальної філософії та філософії історії [8, с. 74].

Найбільш адекватним аналогом для змалювання взаємин між самототожним Его та Іншим є поняття ідентичності (identity, l'identite) в сенсі «внутрішнього рівності із собою», «безперервності самопереживання», запроваджених у міждисциплінарний науковий обіг Е. Еріксоном. Принагідно зазначимо, що сутність сартрівського простору «людського» полягає в наступному: людський простір є людським настільки, настільки він вибудовується за моделлю «співвідношення з іншим». Людина в принципі неможлива поза таким «співвідношенням з іншим», не може в якийсь момент стати «просто людиною», деякою власної іманентністю.

У розв'язанні проблеми ідентичності М. Гайдеггер, М. Бубер і Х. Арендт великого значення надавали спілкуванню, яке постає основою самосвідомості. В наш час ніхто не піддає сумніву, що спілкування є певним посередником між людиною та суспільством. Згідно з Ю. Габермасом, принципова відміна комунікативної дії від усіх інших видів дій полягає в тому, що вона орієнтована не на успіх, а на пошук взаєморозуміння між різними соціальними суб'єктами.

Кожен із таких суб'єктів є носієм певної системи цінностей, які координуються соціальними механізмами духовної сфери суспільства. Якщо виникають ціннісні конфлікти, виразно змальовані М. Вебером, то вони є конфліктами між цінностями етичної, естетичної і релігійної сфер, і складають невід'ємну частину суспільного життя, формуючи зміст ідентичності.

Низка світоглядно й стилістично різнопланових мислителів – від Ю. Габермаса з одного боку та Ж. Дерріди й М. Фуко з іншого – оперують концептом децентрованої, неогоїстичної, раціональної особистості, вбудованої в діалогічну спільноту. Незаперечних ознак набуває думка про те, що «діалог дає змогу, з одного боку, позбутися самотності монолізму, а з іншого, – знайти точки співпричетності до інших людей, виявлення в «Іншому» частки власного «Я» [5, с. 154].

Відтак, аспекти «Іншого» й соціальності є невід'ємними й категорично значущими для потреб змістовного позиціонування концепту ідентичності.

По суті, ідентичність є деякою цілісністю, єдністю, сукупністю визначень «Я», що розуміється як динамічна тотожність, якій властиво змінюватися в результаті взаємодії із зовнішнім світу. Цілком природно, що ідентичність особистості здебільшого розглядається в контексті інтерперсональних зв'язків людини [7, с. 114].

Ю. Габермас наполягає, що нова парадигма в соціальному пізнанні зобов'язана своєю появою Дж. Г. Міду, який, звернувшись до структури «Я» з метою пояснення процесів розвитку й соціальної демаркації, привернув увагу до малодослідженої тоді сфери ідей, уявлень, суб'єктивних мотивів людської поведінки, пояснення яких можливе лише засобом процедури розуміння.

З точки зору осмислення природи самосвідомості й індивідуальності необхідним є погляд на внутрішні перетворення людини як суто фізіологічного організму в рефлексивне й соціальне «Я». Поворотом стає розгляд Мідом «Я» як дворівневої системи, котра складається із окремого індивіда та сукупної настанови інших щодо нього, а також спроба встановити діалектичний зв'язок між цими двома рівнями.

На думку Дж. Г. Міда, народжена людина не володіє ідентичністю. Остання постає результатом соціального досвіду, взаємодії з іншими людьми. «Самосвідомість за характером цілковито відмінна від власне фізіологічного організму. Вона є чимось таким, що має свою еволюцію; вона не існує від народження, а виникає в процесі соціального досвіду й діяльності, тобто розвивається в окремому індивіді як результат настанов щодо цього процесу і щодо інших індивідів в його межах» [4, с. 123]. Відтак, принципових ознак набуває соціальна зумовленість ідентичності, а саме: індивід набуває ідентитету лише за умов предметної взаємодії із соціальною групою, в результаті спілкування з членами цієї групи. Особистість розвивається не лише на підставі усвідомлення власної ідентичності, а шляхом формування її.

З точки зору Дж. Г. Міда, багатоманітність і своєрідність закладених у тому чи іншому індивідуальному «Я» реакцій, способів дії, символічних змістів залежить від функціональної ефективності систем взаємодії, в межах яких існує «Я». Мід концептуалізував уявлення про комплексний характер людського «Я». Система «Я» включає в себе два елементи: «I» та «me». «Me» – це сукупність настанов «Інших», «Узагальнених Інших», групових норм; «I» – нерелекційний, спонтанний елемент «Я». Самоідентичність – це діалектика «I» та «me», їх внутрішній монолог. Саме підсистему «I» Мід робить основним агентом особистісного й суспільного розвитку.

Різні сторони рефлекційного «Я» синтезуються в єдиний образ себе, в результаті чого виникає самоідентичність (self). Втім, це відбувається лише за умов, що рефлекційне «Я» перебувають у постійній взаємодії. Ідентичність віддзеркалює перманентний внутрішній діалог між частинами суб'єктивності. Якщо такий діалог відбувається без перешкод, то є підстави стверджувати, що ідентичність відбулася. В кожному разі індивід «усвідомлює і формує себе значною мірою під

впливом поглядів і оцінок інших людей, тобто залежно від соціальних очікувань» [1, с. 310].

Основні положення концептуалістики ідентичності Дж. Г. Міда розвинув Ю. Габермас. На його переконання, взаємодія особистостей має універсальне значення, оскільки вона відбувається під егідою смислу, який має універсальне значення. Така універсальність надає смислу виняткової значущості, створює вкрай важливу можливість бути зрозумілим будь-ким, хто опиняється в подібній ситуації. «У глибині кожної спільноти знаходиться моральна спільнота – так би мовити, її «краще Я». Як члени такої спільноти, індивіди очікують один від одного однакового реагування на проблеми і зовнішні виклики, опираючись на те, що будь-яка особа поводитиметься з будь-якою іншою як із «однією з нас» [2, с. 45].

Розробляючи проблематику комунікативної спільноти, Ю. Габермас по-новому інтерпретує змістовне розмежування між «І» та «те», започатковане Дж. Г. Мідом. «Ме» – це Я–пасивне стосовно соціальної групи. «І» – Я–активне, здатне говорити від імені більш загального співтовариства, що виходить за межі спільноти, обмеженої конкретною ситуацією. На відміну від «те», спрямованого на минуле, «І» обирає своїм онтологічним напрямком майбутнє. Ця спрямованість на майбутнє дає особистості можливість не ідентифікувати себе з жодною конкретною життєвою історією чи окремо взятою роллю. На думку Ю. Габермаса, саме модернізм підготував підґрунтя для такої спрямованості «Я», котра «живе майбутнім» і позиціонує теперішнє як «теперішнє, що передбачає майбутнє», а не як результат минулого [6, с. 98–99].

Існує два виміри реалізації Я–ідентичності. Вертикальний вимір – особистісна ідентичність – забезпечує цілісність історії життя людини. Горизонтальний вимір – соціальна ідентичність – забезпечує можливість виконувати різноманітні вимоги всіх рольових систем, до яких належить людина. Я–ідентичність виникає як баланс між особистісною та соціальною ідентичністю. Людина виявляє свою ідентичність у взаємодії, прагнучи відповідати очікуванням співрозмовника, адже «осупілені індивіди можуть стабілізувати свою ідентичність, лише вступаючи в стосунки взаємного визнання» [2, с. 45].

Важливість поняття «Іншого» в мисленневих пошуках Ю. Габермаса, полягає не в тому, що «Інший» є «зовнішнім щодо мене», а в тому, що він допомагає «конструювати мою особистість». Схема зводиться до міжперсонального відношення між «Я» та «Іншим». «Я постає, – зазначає Ю. Габермас, – в інтерперсональному зв'язку, який дозволяє ставитися до себе з позицій перспективи Іншого як учасника інтеракції. Ця реконструкція знання заступає місце рефлексійно опредметненого знання, тобто самосвідомості» [3, с. 290].

Висновки. Слід вказати на відмінність між методикою визначення ідентичності речі та людини, сутність якої полягає в тому, що ідентичність речі може бути вичерпно визначена на основі зовнішніх ознак, натомість ідентичність індивіда передбачає врахування внутрішньої ідентичності, яка підлягає виявленню крізь призму відмінності між фактичним та проектним «Я» людини.

На підставі того, що ідентичність формується, закріплюється в процесі соціальної взаємодії, часто

роблять хибний висновок, що ідентичність – це не властивість (тобто щось об'єктивно притаманне індивіду), а ставлення. Насправді ідентичність цілком може бути як властивістю, так і ставленням. Це, по-перше. По-друге, ставлення не завжди відображає об'єктивний статус–кво, тому більш адекватним змістовним маркером є все ж властивість – точніше, конкретно–історичний формат якихось сутнісних ознак.

Показовою в цьому сенсі є резонансна книга Ірвіна Гоффмана «Уявлення себе Іншим у повсякденному житті» [9]. Безперечно, уявляти себе можна ким завгодно і чим завгодно, але треба чітко усвідомлювати: одна річ – уявляти себе кимось чи чимось, а зовсім інша – бути цим кимось чи чимось.

Крім того, не варто ігнорувати той факт, що поширений у наш час концептуальний підхід «уявлення себе кимось» уподібнює людину папузі чи пересмішнику: ці птахи спроможні відтворити звукову репрезентацію практично будь-якої істоти чи процесу (а відтак – формально «ідентифікувати» себе з цим Іншим). Добірною іронією ситуації полягає в тому, що таку «ідентифікацію» ніхто не сприймає всерйоз (цілком ймовірно навіть папуга з пересмішником), а от люди продовжують із серйозним виразом обличчя наполягати на обґрунтованості своїх комічних намірів уподібнення комусь.

Список використаних джерел

1. Воропай Т. С. В пошуках себе. Ідентичність та дискурс / Т. С. Воропай. – Харків: ХДПУ, 1999. – 418 с.
2. Габермас Ю. Залучення Іншого: Студії з політичної теорії / Юрген Габермас; [пер. з нім. А. Дахній]. – Львів: Астролябія, 2006. – 416 с.
3. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / Ю. Габермас; [пер. з нім. та комент. В. М. Купліна]. – К.: Четверта хвиля, 2001. – 424 с.
4. Мід Дж. Дух, самість і суспільство. З точки зору соціального біхевіориста [Текст] / Дж. Г. Мід. – К.: Український центр духовної культури, 2000. – 416 с.
5. Озадовська Л. В. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні: моногр. / Л. В. Озадовська; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К.: Вид. ПАПАНА, 2007. – 213 с.
6. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас. – СПб.: Наука, 2000. – 377 с.
7. Хесле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности // Вопросы философии. – 1994. – №10. – С.112–123.
8. Эрикссон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эрикссон; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. 2-е изд. – М.: Флинта: МПСИ: Прогресс, 2006. – 352 с.
9. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life. – University of Edinburgh Social Sciences Research Centre; Harmondsworth: Penguin, 1959. – 259 p.

References

1. Voropay T. S. V poshukakh sebe. Identychnist' ta dyskurs / T. S. Voropay. – Kharkiv: KHDPU, 1999. – 418 s.
2. Habermas Yu. Zaluchennya Inshoho: Studiyi z politychnoyi teoryi / Yurhen Habermas; [per. z nim. A. Dakhniy]. – L'viv: Astrolyabiya, 2006. – 416 s.
3. Habermas Yu. Filosofov's'kyy dyskurs Modernu / Yu. Habermas; [per. z nim. ta koment. V. M. Kuplina]. – K.: Chetverta khvylya, 2001. – 424 s.
4. Mid Dzh. Dukh, samist' i suspil'stvo. Z tochky zoru sotsial'noho bikheviorysta [Tekst] / Dzh. H. Mid. – K.: Ukrainy'n'kyu tsentr dukhovnoyi kul'tury, 2000. – 416 s.
5. Ozadovs'ka L. V. Paradyhma dialohichnosti v suchasnomu myslenni: monohr. / L. V. Ozadovs'ka; In-t filos. im. H. S. Skovorody NAN Ukrainy. – K.: Vyd. PARAPAN, 2007. – 213 s.
6. Habermas Ju. Moral'noe soznanie i kommunikativnoe dejstvie / Ju. Habermas. – Spb.: Nauka, 2000. – 377 s.
7. Hesle V. Krizis individual'noj i kollektivnoj identichnosti // Voprosy filosofii. – 1994. – №10. – S.112–123.

8. Jerikson Je. Identichnost': junost' i krizis / Je. Jerikson; obshh. red. i predisl. A. V. Tolstyh. 2-e izd. – M.: Flinta: MPSI: Progress, 2006. – 352 s.

9. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life. – University of Edinburgh Social Sciences Research Centre; Harmondsworth: Penguin, 1959. – 259 p.

Baiuzheva A. A., lecturer of Philosophy, Department of Sociology and Law of the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute» (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

Personality during the identity crisis

In the era of post-modern and consumption society multidimensionality, crisis and problematical character of identity got trivial characteristics. The worldview axiological mimicry, imitation and feigning, i.e. a pathologic desire to pretend to be someone, but not to be, not to comply with essential, substantial characteristics, are commonly widespread.

Keywords: *personality, regulations of social reality, mechanisms of socialization, identity crisis, genesis of individual and social existence.*

* * *

УДК 14.321.34

Городницький А. В.,
аспірант кафедри англійської філології і філософії
мови ім. професора О. М. Мороховського,
Київський національний лінгвістичний університет
(Україна, Київ), andgorodnyh@ukr.net

СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ КРИЗЬ ПРИЗМУ РЕ–КОНТЕКСТУАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ ЗАСОБАМИ ПРАКТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Представлена до розгляду стаття вибудовує стратегічну перспективу наукової роботи автора як дослідження проблемного поля ре–актуалізації проекту «суспільного договору» в контексті зростання впливовості широкого кола поліморфних явищ, позначених концептом «глобалізація», засобами сучасної практичної філософії. Такий підхід розкривається як через структурну організацію логіки дослідження, так і через узагальнюючі висновки до нього із зазначенням кола проблем актуальних посткласичних реценцій суспільного договору, зокрема, його дискурс–етичного обґрунтування в умовах глобальних трансформацій сучасного соціуму, кризь призму європейських та українських практик.

Ключові слова: *суспільний договір, глобалізація, дискурс, практична філософія, ре–актуалізація, ре–контекстуалізація, цінність.*

Особливої актуальності у XXI столітті набувають постіндустріальні теорії суспільного договору кризь призму розвитку інформаційного суспільства (Д. Бел¹, М. Кастельс [5; 11]) та версії суспільного договору в умовах глобальних трансформацій сучасного соціуму (І. Валлерстайн [2], З. Бауман², У. Бек³, Е. Гіденс⁴, Б. Срасов та В. Іноземцев [8]). Вітчизняні інтелектуальні проекти щодо окресленої тематики представлені, наприклад, у працях В. Ляха, В. Пазенко, Я. Любимого⁵. Наразі йдеться і про трансформації концептуального

¹ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования; перевод с англ. под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: АКАДЕМІА, 1999. – 956 с.

² Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества [текст]; пер. с англ. М. Л. Коробочкина. – М.: Издательство «Весь Мир», 2004. – 188 с.

³ Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну; [пер. с нем. В. Седелника и Н. Федоровой; послесл. А. Григорьева и В. Седелника; общ. ред. и послесл. А. Филипова]. – М.: Прогресс–Традиция, 2001. – 304 с.

⁴ Гидденс Э. Последствия модернити; [пер. с англ. В. Л. Иноземцева] // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М.: Academia, 1999. – С.101–115.

⁵ Інформаційне суспільство у соціально–філософській ретроспективі та перспективі / В. В. Лях, В. С. Пазенок, Я. В. Любимий та ін. – К.: ТОВ «XXI століття: діалог культур», 2009. – 404 с.

поля теорії суспільного договору, зміщення смислових домінант, тобто його ре–контекстуалізацію у дискурс–етичній парадигмі комунікативної практичної філософії⁶ (А. Єрмоленко [3; 4]). Саме цей аспект проблеми буде нами і розглянутий у статті. Як видно, необхідний детальний аналіз трансформації проекту суспільного договору на теренах макроетики універсалізації, раціоналізації та модернізації з переходом до (пост)ковенціональної етики з її апіорі демократичним потенціалом. Отже, саме специфіці (пост)класичних реценцій суспільного договору, зокрема, його дискурс–етичному обґрунтуванню в умовах глобальних трансформацій сучасного соціуму, кризь призму європейських та українських практик, буде присвячена наша розвідка.

Короткий історико–філософський екскурс проблеми доцільно здійснити, на нашу думку, через виокремлення наступних тематичних зрізів⁷, а саме «Філософії державного абсолютизму», «Лібералізму як основи суспільного договору» та «Континентальних демократичних проектів Модерну». Між тим зазначені течії, на наш погляд, потребують додаткового вступного обґрунтування і, можливо, певної корекції у акцентах. Власне аналітична рецепція теорії суспільного договору починається з аналізу класичних «альтернатив» у становленні доктрини лібералізму та теорії суспільного договору як складних опозицій «Гоббс – Локк/ Руссо / Кант», що обумовлюють кардинально різні сценарії репрезентації доктрини навіть у її класично–модерній моделі, і завершується (пост)класичними сценаріями, позначених, наприклад у сучасній політичній філософії і філософії права через маркер «легітимізація»⁸.

Якщо експлікувати концепт «суспільний договір» у дискурс сучасної соціальної філософії, потрібно передусім звернути увагу на зростання впливовості широкого кола поліморфних явищ, позначених концептом «глобалізація». Наприклад, глобалістичне бачення сучасного людства, розуміння його як взаємопов'язаної спільності, що формується через взаємодію різних господарчих та політичних структур, відрізняє саме світ–системний підхід І. Валлерстайна від модерного цивілізаційного. Мислитель визначає «світову систему як утворення з єдиним розподілом праці і множинністю культур, а у рамках цієї категорії виділяються два підвиди: а) світові імперії, в яких розподіл праці між суспільствами здійснюється у рамках єдиної імперської спільності, і б) світ–економіки, в яких політична система складається з багатьох держав, що конкурують між собою в межах міждержавної системи» [2, с. 201]. Як видно, мета І. Валлерстайна – охопити процеси, особливо важливі для історичного розвитку соціальних вимірів культур ХХ століття. Таким чином, основою світ–системного підходу є розгляд світових регіонів або ж світу в цілому як історично утворених систем взаємодії, в яких окремі країни, суспільства і цивілізації є лише темпоральним результатом поєднання тих чи інших системних факторів.

⁶ У статті ми будемо використовувати авторський курсив. – А.Г.

⁷ Ми пропонуємо дані теми як назви підрозділів до розділу II нашого дисертаційного дослідження.

⁸ Ми розглядали дану проблематику у статті: Городницький А. В. Фактори становлення суспільного договору (Social contract) у західній континентальній філософії // Університетська кафедра. – № 6. – 2017. – К.: КНЕУ, 2017. – С.151–160.